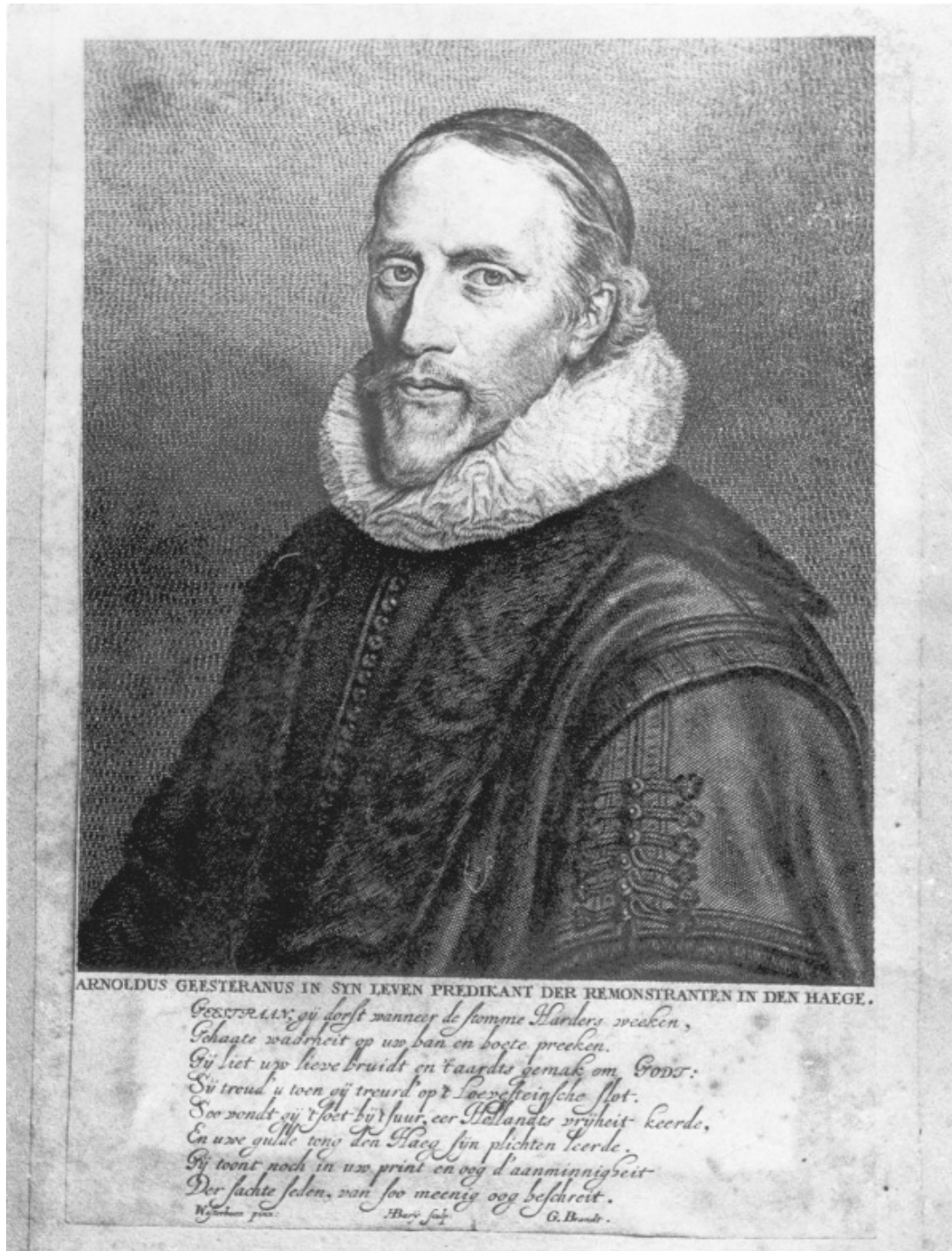

ARNOLDUS GEESTERANUS

J. Kortenhorst

Bewerkt en aangevuld door Guus Maas Geesteranus
mei 2009

Gravure van Arnoldus Geesteranus door J. Westerbaen. Tekst G. Brandt.

Het levensverhaal van predikant Arnoldus Geesteranus (1593-1658) heeft schrijvers en dichters geïnspireerd, o.a. Betje Wolff (1775), A. Loosjes (1807) en H. Tollens (1870).

Arnoldus Geesteranus (1593-1658) werd gedoopt te Gorinchem op 8 november 1593 als zoon van Jodocus Hendrikszn Geesteranus en Grietje Cornelisdr. uit Haarlem. De familie Geesteranus komt oorspronkelijk uit Geesteren bij Borculo. Vader Jodocus was predikant te Gorinchem en na de Dordtse Synode (1619) aanhanger van de Contraremonstranten. Arnoldus studeerde theologie aan het Staten College te Leiden en werd in 1617 beroepen in Schelluinen. Hij was de zaak der Remonstranten toegedaan maar hield dat – vooral ten behoeve van zijn vader – verborgen. Maar toen hem (tezamen met zijn oudere broer Cornelis) de formulieren van de Dordtse Synode werden voorgelegd, weigerde hij evenals zijn broer te tekenen.

Het conflict tussen Remonstranten en Contraremonstranten speelde in het begin van de 17^e eeuw. Er was oorlog met Spanje en de Gereformeerde Kerk (de Staatskerk) verzette zich binnenlands in toenemende mate tegen de vrijdenkers oftewel Remonstranten, die de dogma's (met name over de predestinatie) en daarmee de macht van de Staatskerk bekritiseerden. Wat begon als een onenigheid tussen Leidse hoogleraren theologie, Arminius en Gomarus, over de predestinatie, de goddelijke voorbeschikking van de mensen, hetzij tot eeuwig heil, hetzij tot verdoemenis, werd voortgezet door Uytenbogaert. Hij diende de 'remonstrantiën' (protesten) in bij de Staten Generaal en stichtte in 1610 de Remonstrantse Broederschap. Tijdens de Dordtse Synode van 1619 werden Uytenbogaert en de aanwezige Remonstrantse predikers uit de Synode weggejaagd en verbannen. De andere, niet aanwezige predikers werden uit hun ambt gezet.

In het politiek-bestuurlijke vlak stonden legeraanvoerder prins Maurits en de kooplieden-magistraten tegenover elkaar. De prins was tegen een wapenstilstand met de Spanjaarden. De kooplieden-magistraten, waaronder Johan van Oldenbarnevelt, waren voor. Zij waren het die het geld voor de strijd moesten leveren, zij hadden grote belangen in de V.O.C. en de V.O.C. had belang bij een wapenstilstand. De machtige kooplieden waren rekkelijk in hun religieuze opvattingen, moesten niets hebben van een machtige staatskerk en waren dus pro-remonstrants. Maurits interesseerde zich niet diepgaand in geloofszaken, maar hij was tegen de macht van de magistraten gekant en zag bovendien de Remonstranten als rebellen, die de binnenlandse orde, nota bene in tijd van oorlog, in gevaar brachten. Hij koos partij voor de Nederlands Hervormde Staatkerk, verving de Remonstranten in de provinciale en stadsbesturen door Contraremonstranten, liet van Oldenbarnevelt, Hugo de Groot e.a. arresteren op beschuldiging van kerkelijke en politieke conspiratie en vaardigde een plakkaat uit, dat de Remonstrantse predikers in den lande vogelvrij verklaarde. Dat waren er sinds de Dordtse Synode een 50-tal, deels in Nederland ondergedoken, deels in ballingschap in Frankrijk en Duitsland. Van die ballingen staken verschillenden de grenzen over om in Nederland in het geheim te preken. Het plakkaat van Maurits tegen de remonstrantse predikers beloofde verraad en beboette hulp. De beloningen gingen, ter aanmoediging, naar de schouten en hun rakkers. Dat werkte. In totaal werden tussen 1619 en 1626 elf predikers, waaronder Arnoldus, opgepakt.

Het kerkbestuur te Gorcum zette beide broers, Arnoldus en Cornelis Geesteranus, op 11 november 1619 af en voegde aan de uitspraak toe dat 'de selvige Geisterani... bedecktelick ende geveinsdelijck hare personagie tot de eynde toe hadden weten te speelen'. Tegen het verwijt dat de gebroeders maar gedaan hadden alsof zij contraremonstrants waren, verdedigde

Arnold zich door te zeggen dat hij op vragen die hem gesteld waren altijd in remonstrantse zin had geantwoord, maar dat de ondervragers daar verder niet op waren ingegaan.

Arnoldus sloot zich nu bij de remonstrantse predikanten aan en leidde een zwervend bestaan, overal in het geheim predikend en de gemeenten die daarom verzochten of waar hij toevallig was, ‘in de swaerste tijden ten dienste’ staande. Met name in Kampen predikte hij per toerbeurt met andere predikanten.

In juni 1624 bevond hij zich in Amsterdam. Hij verbleef daar ten huize van Abraham Antheunes die op zolder voor hem een hok als verstopplaats achter een muurtje van turven had gemaakt. Een verrader in de gemeente die wist dat Arnoldus in Amsterdam was, vertelde dit aan een eveneens ‘trouweloos geworden’ vriend, die de substituut Schouten Haan en Vlas op 1 juli 1624 op het spoor zet. Die vroegen verlof tot huiszoeking. Burgemeesters van Amsterdam waren daar niet erg gelukkig mee, probeerden de boot af te houden maar moesten tenslotte toegeven. In aanwezigheid van de opperschout gingen de substituten daarop naar het huis van Abraham Antheunes. Ze liepen rechtstreeks naar de zolder en de schuilplaats. Ze staken hun degen in de turf en duwden het deurtje open. Omdat ze verder bleven stoten en Arnoldus bang was geraakt te worden – gaf ik my, sulks niet kunnende ontgaan, bloot’. Zo beschrijft de predikant dat later zelf. ‘Een van de Dienaars vattende my by de hand, meende (na my docht) een paternoster om mijn hand te slaan. De Heer Officier gedoogde dit niet ende wees hem af’. Hoewel er al heel wat volk voor het huis verzameld was, nam men Arnoldus (ongeboeid) die middag te één uur mee naar de kelder van het stadhuis.

De burgemeesters waren niet erg blij met hun gevangene: de plakaten stelden wel vast dat deze Remonstrantse predikant op Loevestein vastgezet moest worden, maar lag het wel op de weg van het stadsbestuur van Amsterdam tot executie van dit voorschrift over te gaan? Het college van burgemeesters was er over verdeeld.

De substituut Schouten Vlas en Haan waren voordurend bezig de geesten te beïnvloeden. Zij rekenden op de vergoeding van de Staten van Holland als ze Arnoldus in Loevestein zouden afleveren.

De zaak bleef slepen en ondertussen zat de 31-jarige Arnoldus van 1 juli tot 5 december in Amsterdam gevangen. Nu was één burgemeester begin december overleden, een ander was ziek thuis en ook de derde kon niet vergaderen. Toen lag de beslissing alleen bij burgemeester Witzen, die de premiejagers Haan en Vlas toestond de gevangene naar Loevestein te brengen ter levenslange opsluiting.

Per schuit, geketend aan een been, wordt hij in de nacht weggevoerd. De volgende ochtend vroeg zijn zij in Utrecht en gaan daar wat eten. De ketting is van zijn been gehaald en terwijl hij de plaats bezoekt waar ook de keizer te voet gaat, hoort hij een stel schuitvoerders op de substituut Schouten schelden. Hij tracht dan te ontvluchten. Maar de substituut laat zijn prooi niet ontsnappen en kluistert hem in de herberg weer aan de zware tafelpoot. Ze ontbijten, de reis te water gaat verder. In Vianen moet de schuit overgehaald worden, maar Vlas zorgt dat Arnoldus er in blijft. Het volk loopt te hoop, en belemmert het overhalen ‘want die daar in zit is een eerlijk man, die niemand heeft misdään’, maar anderen krijgen een goed drinkgeld en trekken de schuit uit het water en op de sleden. Met een paard ervoor wordt de schuit met de predikant door de straten van Vianen getrokken. De poort uitgaande gaf de Drossaard en Doctor Romanus, die daar stonden, Vlas nog een grauw ‘dat hij het stuk dus aenleyde’. Ze schudden de predikant ten afscheid de hand. In Meerkerk werd overnacht en in de ochtend van de 7de december is men in Gorkum. Hier in de geboortestad van Arnoldus durfden de justitiedienaren hem niet te vertonen. Dus voer men door tot het einde van de Singel en zette de schuit daar over in de rivier.

Op 7 december in de vroege middag kwam men bij Loevestein dat de volgende ruim zesenhalf jaar zijn verblijfplaats zou zijn. Hij kende het slot goed want hij had dikwijls in de plaats van zijn vader de zondagse dienst waargenomen.

Slot Loevestein 1630, gravure C.J. Visscher, collectie Stichting Museum Slot Loevestein

De commandeur Marcus de Bye had een slot propvol met gevangenen. Als laatste aangekomene was er voor Arnoldus slechts een donkere en tochtige ruimte op de zolder van het hoofdgebouw, waar bovendien de rook bleef hangen. Vader Jodocus stelde een rekest aan de Heren Staten op om toe te staan dat hij een betere en ruimere kamer met één van de andere predikanten mocht delen. Dat werd geweigerd: laat hij maar in eenzaamheid zitten tot hij de akte van stilstand (de belofte om nooit en nergens te zullen preken) zal hebben ondertekend. Een tweede rekest maanden later gaf hem tenslotte toch de gelegenheid een groot deel van de dag en de maaltijden tezamen ds. Petrus Cupus te mogen zijn. Deze uit Vlaanderen afkomstige predikant was 44 jaar. Ook hij was in 1619 als voorganger in Woerden ontslagen, na al eind mei 1618 geschorst te zijn. Hij zwierf daarna eerst in Nederland, vervolgens in Frankrijk (waar hij o.a. ten huize van Hugo de Groot in Parijs preekte). In 1623 wilde hij zijn vrouw en kinderen weer zien. Hij ging naar de Lage Landen en werd in Amsterdam gepakt en op 2 februari 1624 met ds. Vezekius op vernederende wijze (30 uur geketend) naar Loevestein gebracht. Cupus bewoonde de hoogste kamer van de noordertoren.

Arnoldus mocht bovendien allang met zijn vader spreken wanneer deze eens in de drie weken de dienst in het slot leidde. Zijn moeder mocht hij eens in de maand op het slot spreken. Na het overlijden van prins Maurits (1625) werd prins Frederik Hendrik stadhouder. Hij was èn toleranter èn als staatsman diplomatieker en voorzichtiger dan zijn voorganger. Vooral in de godsdiensttwisten was hij geen voorstander van de fundamentalisten, alhoewel hij niet onmiddellijk brak met de politiek van de door hem hoogvereerde broer. Vanaf 1627 werden de remonstrantse godsdienstoefeningen in den lande gedoogd. De predikanten in ballingschap mochten terugkeren. Het is niet goed te begrijpen, dat de Loevesteiners niet werden vrijgelaten. Zij deden herhaaldelijk verzoeken daartoe aan de Staten Generaal, maar deze konden niet tot een gratie besluiten. De situatie in het land werd gematigder en dat bleek ook uit het regime binnen de muren van Slot Loevestein.

Voor vrijgezel Arnoldus was dit aanleiding om aan een huwelijk te denken. Hij was verloofd geweest in de tijd dat hij nog in vrijheid zijn ambt kon uitoefenen in Schelluinen. De 'Maagd van zeldzame schoonheid' met wie hij het rond 1618 eens was geworden was Susanna van Oostdijk, vier jaar jonger dan hij en de dochter van de Brielse burgemeester Pieter van

Arnoldus en Susanna geschilderd door J.J. Westerbaen (17^e eeuw)
Collectie Mauritshuis, Den Haag

Oostdijk, een ‘man van aanzienlijk vermogen’. Toen hij in 1624 in gevangenschap geraakte schreef Arnoldus haar, dat hij haar woord teruggaf. Maar zij antwoordde hem dat zij hem ook in gevangenschap trouw bleef. Wel hadden zij al eerder besloten niet te trouwen gedurende de tijd dat Susanna haar bedlegerige moeder verzorgde. Die moeder was nu overleden en daarom besloot ik, zo beschreef Arnoldus deze gebeurtenis later ‘om myne lieve vriendinne die ik voor mijn bannissement over 8 jaren ten huwelijk versocht hadde ...te nodigen dat se my met den eersten sou komen bezoeken, in vertrouwen dat ik haar wel soude induceren tot het wettelyk huwelijk om bij mij te wonen’ (in de gevangenis). ‘Myn komende bezoeken en te samen sprekende, wierden wy de saak eens’. Zij trouwden officieel bij volmacht in Den Briel: ‘zo haast was zij niet wedrom te huis in den Briel gekomen, off ik sond myne moeders broeder met syn huisvrouw en nog een vertrouwt vriend naar haar woonplaats: ‘t huwelijk wierd daar gesloten, de geboden by twee Magistraats-personen aangetekent, en na 3 proclamatiën (die ook op Loevesteyn gegaan waren) liet ik haar met onze schipper door myn zuster Vesekia en Cupi’s dochter halen. Myn vader kwam des woensdag op het Fort, dede buiten den ordinairen tyd, na dat het klokje geluyd was, een Predicatie over Math. XIX, over de materie van den Echten Staat, in welke toen, zynde den 22 December van ’t jaar 27, bevestigd wierden, hielden ook de bruyloft, tot welke niet alleen byquamen onse gevangene Medebroeders met haar Huisvrouwen, maar ook de heer Commandeur en Major met hare Huisvrouwen, en eenige harer naaste Bloedverwanten, die haar toen besochten’.

De commandant Marcus de Bye stelt het jonge paar de slotkeuken naast de ridderzaal ter beschikking als woonvertrek. Daar wordt op 21 september 1628 een dochttertje geboren maar het overlijdt al drie dagen later. Weer een jaar later brengt Susanna een dochter Judith ter wereld op 16 september 1629. Deze dochter trouwt te Loosduinen op 6 maart 1650 met Jacob de Roy, rentmeester van en te Middelharnis op Overflakkee. Hij overlijdt vijf jaar later. Dit echtpaar heeft behalve een jong overleden zoontje een dochter Barbara de Roy en een zoon Jacob de Roy (1656-1708). Judith Geesteranus hertrouwt (in Rotterdam op 28 juli 1680) met een weduwnaar Jan Cock. Zij zijn naar Den Haag gegaan waar zij in de Veenestraat woonden

en een winkel in 'hoose en passementwerke' hadden. Tenslotte wordt in de slotkeuken van Loevestein kort voor de vlucht van alle gevangenen op 14 april 1631 Justus Geesteranus geboren. Hij is predikant geworden.

Huwelijksinzegening van Arnoldus en Susanna op slot Loevestein door de vader van Arnoldus, geschilderd door Paul Tétar van Elven (1823 - 1896). Collectie Museum Tétar van Elven, Delft.

De predikanten hadden gehoopt dat na prins Maurits hun vrijlating zou volgen onder prins Hendrik. Maar op alle rekesten in die richting krijgen de zeven gevangen predikanten keer op keer een negatief antwoord. De Heren Staten meenden zonder gezichtsverlies geen rechtsgrond te hebben om tot invrijheidstelling over te gaan. Op één van die rekesten, ingediend door de vrouw van een predikant werd door één van Gedeputeerden de algemene mening geuit: 'Saten Uw mannen daar niet, zy souden daar niet komen; maar dat se door onse resolutie souden afkomen, dat wil en sal niet wesen'. En de Groninger gedeputeerde Schaffer zei: 'sach ik se hier gaan, ik soude er niet na omsien'.

En dus neemt het plan tezamen te ontvluchten steeds vaster vorm aan. In de zomer van 1631 zal dat plaats vinden. Vooraf wennen de predikanten de soldaten aan het feit dat zij tezamen 's avonds om 7 uur hun bier gingen halen dat in de kelder onder de ridderzaal lag. De dan af te lossen soldaten waren dus gewend dat de predikanten zich naar de kelder begaven. Terwijl de soldaten gereed stonden om af te gaan, zorgen de predikanten er voor met hun kan bier weer via de ridderzaal naar hun kamers te gaan voor de soldaten van de nieuwe wacht zich in de ridderzaal bevonden. De bedoeling was dat men op de avond van de vlucht niet meer boven zou komen, maar in de kelder zou blijven. Vervolgens vond Jan Pelt, een vertrouwd iemand uit Gorcum, een schuitvoerder, die het gezelschap zou overvaren en bovendien werden twee schildwachten, die buiten dienst zouden doen, omgekocht. De hond van de commandant, een erg blafferig oud beest, wilde men bij ontmoeting een flink stuk eten toewerpen. Maar dat was niet nodig omdat net op de bewuste dag het dier een stuk vlees bestemd voor enige voorname gasten van de commandant wist te stelen en toen op last van zijn baas werd doodgeschoten.

Slot Loevestein 17^e eeuw
 geschilderd door Jan van Meerhout.
 Collectie Stichting Museum Slot
 Loevestein

Iets later dan voorzien was werd het plan de nacht van 19 op 20 juli 1631 uitgevoerd: met een laddertje de muur over naar de Waal, waar een schuif ligt. Aan de overkant naast de dijk naar het riviertje de Linge waar weer een schuifje voor het gezelschap gereed ligt en dan anderhalf uur lopen naar Nieuwpoort (tegenover Schoonhoven).

Volgens een andere versie van het verhaal lekte een eerste ontsnappingsplan uit, evenals het gegeven dat zij bang waren dat de hond zou aanslaan of dat zij een spoor zouden achterlaten door het met brandnetels omgeven fort. Marcus de Bye besluit hen te helpen. Hij zorgt dat hij afwezig is: hij is uitgenodigd voor een feest in Woudrichem en in verband met de feestelijkheden worden alle brandnetels rondom het Fort gemaaid. De hond wordt opgesloten en men zegt dat er zelfs een boot klaar lag...

In Nieuwpoort is een huis van een goede vriend, die voor een prachtig vuur en warme wijn heeft gezorgd want de vluchtelingen zijn nat geworden in de eerste schuif, waar ze op de bodem lagen en het overkomend water te verduren kregen, hebben in de koude wind gelopen, zijn bezweet geraakt en nu begint het ook nog te regenen. Een beetje tot zich zelf gekomen gaat de reis dan verder per vaartuig naar Rotterdam waar ze op 20 juli tussen 12 en 1 in de herberg 'De Witte Leeuw' aankomen. Daar is een groot gezelschap vrienden bijeengekomen.

Merkwaardig is dat het tot de avond duurde voor de bewaking van Slot Loevestein er achter kwam dat de gevangenen ontsnapt waren. De commandant was de laatste die het te horen kreeg. Hij stuurde onmiddellijk zijn zoon (een vaandrig) naar Den Haag die eerst in de Algemene Vergadering en daarna nog eens in de Hollandse Staten verslag ging uitbrengen. Niemand gaf commentaar tot Raadspensionaris Pauw het woord nam: 'Myne Heeren: Indien iemand van ons daar geseten hadde, die soude 't selve al mede onderstaan hebben'.

Vaandrig De Bye vertelde aan het slot van zijn verhaal dat hij een paar uur tevoren zich door Rotterdam spoedde en Ds. Arnoldus Geesteranus een huis had zien binnen gaan maar dat hij hem niet had durven volgen en arresteren. De Rotterdamse gedeputeerde zei: 'Gy hebt wyselijk gedaan, want hadde gy dat willen attenteren, men soude U haast de voeten gespoeld. En hij voegde er bij: 'Syn sy afgetrokken tot Rotterdam sy syn wellekom in onse stad'.

Plaquette op slot loevestein
 aangeboden door familie-
 vereniging

Een deel van de predikanten heeft daarna langer of korter in het ziekbed gelegen. Ds. Vezekius is overleden, Arnoldus zegt van zich zelf dat hij drie of vier weken later ‘eene continuele periculouse koortse [kreeg] dat de Doctor byna despereerde’. Maar hij werd beter en door bemiddeling van Ds. J. Uytendogaert wordt hij op 1 maart 1632 predikant bij de Remonstrantse gemeente in Den Haag.

In Den Haag bleef het gezin Geesteranus-van Oostdijk zich uitbreiden. In april 1633 weer een zoon, nu met de voornaam van zijn grootvader aan moederszijde Pieter. Maar het kind overlijdt in zijn vierde jaar. Dan dochter Margaretha, die op 18 maart 1635 geboren wordt. Zij trouwt te Loosduinen in 1656 met de apotheker Michiel van Ede (1634-1666).

Zoals de anderen werd Arnoldus Geesteranus verder ongemoeid gelaten. De Haagse gemeente kwam onder hem tot grote bloei. Hij stond door zijn geleerdheid, welsprekendheid, vroomheid, godsvrucht en zachte zeden in grote achting en bleef werkzaam tot zijn dood op 28 juni 1658. Ds. J.J. Batelier hield de lijkrede. Zijn vrouw heeft hem drie jaar overleefd.

Bronnen:

J. Kortenhorst: *De opvolgers Geesteranus. De Tweede Generatie*. In: De Hoeksteen, Tijdschrift voor Vaderlandse kerkgeschiedenis, 26^e jaargang no. 2, april 1997.

H. P. Romer: ‘*Arnoldus Geesteranus*’, voordracht gehouden op 12-09-1992 bij de onthulling van de plaquette voor Arnoldus Geesteranus op Loevestein.

Literatuur:

P. van Aniel: *Zes eeuwen Loevestein*, Gorcum, 1969

G. Brandt: *Historie der reformatie* 3^e deel. Amsterdam, Rotterdam, 1774 en 1775.

A. Loosjes: *Arnoldus Geesteranus en Susanna van Oostdijk*. Haarlem, 1807.

J. Scheltema: *Aanteekening van Arnoldus Geesteranus, wegens zijne gevangenneming te Amsterdam, vervoer naar – verblijf op – en vlugt van – Loevestein*. In *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk*, 1823.

H. Tollens: *Susanna van Oostdijk*. In: *Laatste Gedichten*, Leeuwarden, 1870.

E. (Betje) Wolff: *Arnold Geesteranus aan Maria van Reigersbergen, echtgenoot van mr. Hugo de Groot*. Hoorn, 1775.

Foto van het huidige Slot Loevestein (Collectie Stichting Museum Slot Loevestein)